
ИЗМАМИ ЧРЕЗ ФИНАНСОВИ ОТЧЕТИ И ДАНЪЧНИ СПЕКУЛАЦИИ

Атанас ЛЬОНДЕВ*

Practice is deliberately planned and accountants to manipulate financial statements under pressure from managers and owners. Accounting becomes more aggressive, losing their independence. Increasingly difficult to distinguish between legal methods to influence the financial statements and tax optimization of accounting fraud. Will be reduced significantly attempts to accounting, tax and social security fraud by unscrupulous individuals.

I. ИЗМАМИ ЧРЕЗ ФИНАНСОВИ ОТЧЕТИ

1. Счетоводни измами и манипулации на финансовите отчети

Вече повече от 20 години продължава порочната практика за целенасочено въздействие върху финансовите отчети. Счетоводителите под натиска на собственици и мениджъри потъпкват професионалната етика и морал на счетоводната професия, манипулирайки угоднически отчетите. Това става както чрез напълно легитимно използване на недоразумения и пропуски в счетоводното и данъчното законодателство, така и чрез откровеното им нарушаване.

За жалост, тази негативна тенденция се наблюдава и сред специализираните счетоводни предприятия (т.нар. „счетоводни кантори“ и „счетоводни къщи“). Въпреки че юридически те са равнопоставени партньори с предприятията, които ги наемат (имат договор за счетоводно обслужване), а не са пряко подчинени, на практика са зависими финансово, което ги прави податливи на натиск.

В страната ни най-често срещаните манипулации водят до намаляване на финансовия резултат с цел плащане на по-малко данъци. Увеличаването на финансовия резултат пък има за цел показване на предприятието в по-благоприятна светлина пред кредитори, инвеститори, съдружници, прикриване на лошо управление на предприятието и т.н.

Схемите на счетоводни измами могат да са насочени към изкривяване на действителното имуществено състояние на дружеството, създаване на по-благоприятна балансова структура с използване на различни счетоводни трикове, като неправилна оценка на активи, преоценка на вземания и задължения и др.

Проблемът с манипулирането на финансовите отчети е много сериозен и всеобхватен. Изключително е широк кръгът на лицата, които могат да бъдат засегнати от този тип счетоводни злоупотреби. Това са инвеститори, банки и кредитни институции, държавни органи, клиенти и доставчици, инвеститори и т.н. Освен гореизброените, външни за дружеството лица, от манипулациите могат да пострадат и директори, мениджъри, съдружници, служители и т.н. Самите счетоводители, които са се поддали да бъдат инструмент на счетоводните манипулации, също рискуват да отговорят солидарно с материалноотговорните лица. Освен това тези техни действия могат да окажат пагубно влияние

* Авторът е професор, доктор по икономика, преподавател във ВУСИ – Пловдив, в Нов български университет, в Института за следдипломна квалификация при УНСС, експерт и началник-отдел в Министерството на финансите – Националната агенция за приходите (НАП), Агенция „Митници“ и Държавната комисия по хазарта.

върху доверието на обществото към счетоводните специалисти, както и към счетоводната професия като цяло.

2. Защо се манипулират финансовите отчети?

Ролята на счетоводната информация е да помага на обществото (вкл. на акционери, съдружници, държавни органи, управители, контрагенти и т.н.) да види реалното финансово и имуществено състояние на предприятието към даден момент, както и да си направи изводи как то функционира и се развива за определен период от време. От момента на навлизането на счетоводната отчетност във всяка стопанска инициатива тази роля се постига посредством финансовите отчети. С течение на времето обаче счетоводството все повече губи своята обективност и приоритетна обществена функция, като лесно се превръща в инструмент за изкривяване на счетоводната информация с цел реализиране на определени изгоди. Масова практика е съзнателно и планирано счетоводителите да манипулират финансовите отчети под натиска на мениджърите и собствениците. Дори в съвременната счетоводна терминология се появи определението „управление на финансовия резултат“, което обаче често граничи с откровена счетоводна измама. Счетоводството става все по-агресивно, загубвайки своята независимост. Счетоводните къщи действат на принципа „клиент не се връща“ и са готови на всичко, за да угодничат и задържат клиент на абонаментно счетоводно обслужване, като често сами предлагат схеми и методи за манипулация на отчети и финансов резултат. Все по-трудно могат да се разграничават законните методи на повлияване на финансовите отчети и данъчно оптимизиране от счетоводните злоупотреби.

Най-общо направленията, в които счетоводителите могат да окажат целево въздействие върху годишните финансови отчети, са следните:

1. Да се повлияе на финансовия резултат за отчетната година, като в зависимост от преследваните цели той се представи по-висок или по-нисък, отколкото е в действителност.

2. Да се въздейства на балансовата структура с цел представяне на имущественото състояние на предприятието в по-благоприятна или по-неблагоприятна светлина от реалната.

Мотивите за представянето на предприятието в по-благоприятна светлина чрез завишаване на финансовия резултат и изкривяване на имущественото и финансовото състояние могат да бъдат следните:

- получаване на кредити при по-добри условия;
- участие в тържни процедури, особено за обществени поръчки;
- привличане на инвеститори;
- сключване на договори с контрагенти за участие в съвместни проекти;
- атрактивност на акциите и привличане на акционери;
- скриване на неправилни сделки и управленски решения, вкл. и с цел лично благодетелстване на управители, счетоводители и др. длъжностни лица;
- получаване на бонуси и премии от мениджмънта, свързани с изпълнението на фирмената стратегия и др.

Мотивите за счетоводни измами в посока намаление на финансовия резултат и по-неблагоприятно представяне на имущественото и финансовото състояние най-общо са следните:

- плащане на по-малко данъци (корпоративен данък, данък върху дивиденди и др.);
- ощетяване на акционери и съдружници чрез плащане на по-малко дивиденди;
- предстояща приватизация – например с цел приватизиране на предприятието на по-ниска цена;
- оказване на влияние на борсовата цена и на търговията с акции на компанията на фондовата борса и др.

В общия случай инициатор на тези манипулации е мениджмънтът, като инструментът за това са лицата, водещи счетоводното обслужване на дружеството, – наети счетоводители или счетоводни кантори. Най-често това става със знанието и участието на собствениците, като в нередки случаи – и със знанието на одитора¹, който заверява отчетите.

Основната причина за разцвета на този тип измами и манипулации, освен традиционната безнаказаност и липсата на контрол, характерни за българската държавност, е и загубата на независимост на счетоводната професия, липсата на регулация на счетоводния бранш и грубата комерсиализация на счетоводството.²

3. Как да се контролират съставителите на финансови отчети?

Годишните финансови отчети са от изключителна важност както за държавата, така и за кредитори, клиенти, партньори, инвеститори и за цялото общество. За жалост, все по-трудно е да се добие реална представа за имущественото състояние на предприятието от годишните му финансови отчети поради умишленото им манипулиране или некомпетентното им съставяне от счетоводители без нужната квалификация и професионален опит.

Ще си позволя да представя някои идеи, които биха помогнали за засилване на контрола върху съставителите на финансови отчети:

1. Създаване на регистър на лицензираните счетоводители, който да се контролира и администрира от някоя счетоводна организация, например Института на дипломираните експерт-счетоводители (ИДЕС) или Съюза на счетоводителите в България. Контролът върху прилагането на счетоводното законодателство и легитимността на съставителите на финансови отчети ще се осъществява съвместно между счетоводната организация и НАП. В момента контролната функция е изцяло в ръцете на НАП, но резултатите показват, че Приходната агенция няма необходимия професионален счетоводен опит, което в комбинация с ниската заинтересованост прави контролирането невъзможно. Може да се помисли и за регламентиране на дейността на счетоводните предприятия, както и да се обсъди възможността за регистрационен режим и за тях. Трябва да се внимава обаче да не се превърнат счетоводителите – съставители на финансови отчети, в затворена професия. Задължението им да членуват в организация, създадена със закон, може да е в разрез с изискванията на Европейския съюз за свободно предлагане на услуги.

2. Създаване на публичен електронен регистър на счетоводителите, отговарящи на всички критерии съгласно Закона за счетоводството, за съставяне и подписване на годишни финансови отчети. Целите и задачите на регистъра ще са същите, както и в горепосочения вариант, но ще е напълно безплатен и няма да е обвързан с членуване в съсловни счетоводни организации. Той ще позволява на всеки заинтересован да провери електронно дали дадено лице има право да подписва отчети. Идеята за публичност на регистъра на правоспособните счетоводители – съставители на финансови отчети, е продиктувана от необходимостта от обществен контрол на счетоводната професия. Още по-революционна модификация на идеята е този регистър да се администрира от Агенцията по вписванията (независимо че пак може да се контролира от някоя съсловна счетоводна организация). Всеки регистриран счетоводител ще може да получава уникален идентификационен номер, като при публикуване на годишен финансов отчет системата автоматично ще проверява дали съответното лице има право да го подписва. И ако отчетът не е заверен от легален счетоводител, системата няма да го приеме. Може да се стигне и още по-далеч – след успешно публикуване на отчета в Търговския регистър в НАП да постъпва информация, че въпросният счетоводител е извършил счетоводен труд, за което би трябвало да декларира доходи по трудови или извънтрудови правоотношения, или ако е

¹ Милър, Робърт. Съвременен вътрешен одит – теория и практика. София: Аспро, 2007, с. 306 – 307.

² Динев, Д. Икономическите измами. I част. София: АПИИ, 2006, с. 84 – 116.

служител на счетоводна кантора, тя да има някакво облигационно правоотношение с въпросната фирма – договор за счетоводно обслужване и съответно издадена фактура за някаква счетоводна такса. Така може да се изкара „на светло“ голяма част от дейността на много счетоводители и счетоводни кантори.

Наличието на регулация и ясни правила за получаване на правото за практикуване на дейността по съставяне на годишни финансови отчети и ясни критерии за отнемане на това право ще гарантира до някаква степен обективността на счетоводната отчетност, както и ще осигури спокойствие и сигурност на собственици, съдружници, акционери и инвеститори относно коректното счетоводно отчитане. Ще бъдат намалени значително опитите за счетоводни, данъчни и осигурителни измами от страна на недобросъвестните лица.

II. ДАНЪЧНИ ИЗМАМИ

Една от причините за невярното представяне на твърденията във финансовите отчети е с цел влошаване на финансовото състояние на предприятието, а оттам и намаляване до възможния минимум на деклариране и плащане на данъци. Ще е странно, ако някой твърди, че не е чувал за избягване и укриване на доходи, а оттам и облагането им с данъци, тъй като на практика тези процеси исторически са съпровождали изграждането на данъчните законодателства по света.

Преди да бъдат изяснени практическите аспекти на проблема следва първо да бъде анализирана същността на понятията „данъчна измама“ и „данъчна злоупотреба“. Същите съдържат елементи както от данъчното, така и от наказателното право, което допълнително ги усложнява. В действащото българско и европейско право не съществува легална дефиниция на понятието „данъчна измама“. Доколкото съществува дефиниция на тези понятия, те се извеждат по тълкувателен път от чл. 273 от Директива 2006/112/ЕО на Съвета от 28 ноември 2006 г. относно общата система на данъка върху добавената стойност, където е изтъкнато, че държавите членки могат да наложат други задължения, които те считат за необходими за осигуряване на правилното събиране на ДДС и предотвратяване на избягването на данъчно облагане при спазване на условието за равнопоставено третиране между вътрешни сделки и сделки, извършвани между държави членки, от данъчнозадължени лица и при условие, че такива задължения не поражда в търговията между държавите членки формалности, свързани с преминаването на границите.

В наказателното право понятието „измама“ се дефинира като действие, с които извършителят на деянието въвежда друго в заблуждение с цел да набави за себе си или за друго имотна облага (чл. 209 от НК). „Въвеждане в заблуждение“ е налице, когато деецът с думи или действия създава в съзнанието на потърпевшия неверни представи за обективната действителност. С други думи измамата включва манипулиране на възприятията на измаменото лице чрез създаване на неверни представи и „изкривяване“ на възприятията му за обективната действителност. Данъчните измами за разлика от общия случай на измама в наказателното право невинаги включват като елемент на фактическия състав наличието на цел за набавяне на имуществена облага (чл. 177, ал. 4 от ЗДДС). Анализът на понятието „данъчна измама“ ясно показва, че същата засяга факти и явления от психическия живот на участниците в нея и държавните органи, което прави доказването ѝ много трудно.

Не стои така обаче въпросът с декларираните, но неиздължени данъци и осигуровки. Те са основен проблем и индикатор на ефективността на администрацията по приходите, по-конкретно на капацитета ѝ да си събере вземанията. Литературата³ разграничава т.нар. „filing compliance“, т.е. доброволното изпълнение на ДОЗ при деклариране, и

³ Динев, Д. Цит. съч. II част. София: АПИИ, 2012, с. 129 – 138.

„payment compliance“, т.е. доброволното изпълнение при плащане. Доброволно декларираните, но неиздължени данъци и осигуровки представляват голям проблем, особено при големи данъкоплатци, вкл. държавни. За тях явно е по-трудно да скрият заетост и обороти, отколкото да трупат задължения към осигурителните фондове и бюджета. За малките и средните фирми, необхванати в системата на големите данъкоплатци, е сравнително по-лесно да укрият задължения, отколкото да отложат плащането им, поради което при нормални условия те декларираят само това, което възнамеряват или могат да издължат. Доброволно декларираните, но неиздължени данъци и осигуровки обаче не са част от скритата икономика.

Най-често използваните измами са за избягване на облагането с ДДС при извършване на „вътреобщностна търговия със стоки“. Известно е, че ДДС има широка данъчна основа и относително висока данъчна ставка. Тази комбинация създава благоприятни предпоставки за извършване на данъчни измами. По същество ДДС е открит и ефективен данък, но при отсъствие на добър данъчен контрол той може да се окаже значителен източник на доходи, придобити в резултат на данъчни измами.

Тъй като данъкът върху добавената стойност е най-голямото перо в приходната част на бюджета – съставлява почти половината от всички приходи, и най-малкият дефект или пробойна в администрирането, регламентирането или контролирането му може да има огромни последствия, изразяващи се в големи загуби за хазната. Затова и измамите с ДДС значително превишават останалите данъчни измами, като нито едно правителство не е успяло да пребори с тях. По данни на НАП страната ни губи между 750 и 800 млн. лв. всяка година от измами с ДДС, но според експерти тази сума е значително повече. Освен държавата, губещи от ДДС измамите са и добросъвестните фирми и инвеститори най-вече заради нелоялната конкуренция и нарушаването на пазарните принципи. Често се случва в схемата неволно да попаднат добросъвестни компании, на които след това данъчните отказват право на данъчен кредит.

Злоупотребите с ДДС най-често се изразяват в неправомерно възстановяване на данъчен кредит или приспадане на ДДС от фиктивни покупки с цел намаляване или избягване на внасянето на данък. Това става възможно с изготвяне на счетоводни документи с невярно съдържание или фалшифицирането им. Най-често продавачът не внася дължимия от продажбата ДДС, а купувачът ползва право на възстановяване на данъчен кредит. В схемата се включват възможно най-голям брой фирми, през които всяка доставка преминава. Наред с това се подбират и достатъчно на брой подставени лица, за да може да се размие отговорността и да стане сложно откриването на главните извършители. В голяма част от случаите схемите стават със знанието на счетоводителите, които извършват счетоводната отчетност, а в много случаи и със съдействието на специално ангажирани счетоводни къщи или адвокатски кантори.

Най-много случаи на ДДС измами има в строителството, търговията с бързооборотни стоки, производството и търговията със стоки и услуги с висока добавена стойност и със сложна калкулация на крайната продукция, както и с продукти на интелектуалната собственост.

Най-общо злоупотребите с ДДС могат да се разделят в две групи – укриване на данъчни задължения по ЗДДС и източване на ДДС чрез фиктивни сделки и контрагенти.

При първата група целта е спестяване на ДДС, като извършителите са реални фирми, които извършват реална дейност. Това се постига чрез укриване на облагаеми приходи или надценяване на разходи с цел приспадане на данъчен кредит в по-голям размер. Укриването на приходи става чрез продажба без издаване на фактура, сделки на цени, по-ниски от реалните, или сделки на пазарни цени, но отчитане на количества под реално продадените. Аналогично надценяването на данъчно признатите разходи става с използване на фиктивни фактури, признаване на разходи, несвързани с дейността, или надценени фактури за доставки. За последното често се използват фирми доставчици, които са

готови да платят повече ДДС и корпоративен данък с цел „пране на пари“ с неясен произход, или фирми, създадени с цел изпадане в неплатежоспособност и неплащане на дължимите данъци към държавата.

При втората група действията са аналогични, но при тях целта не е да се укрие данък, а директно източване на ДДС чрез неправомерно възстановяване на данъчен кредит.

Ето и най-разпространените схеми за източване на ДДС:

1. Верига от фантоми. Позната е още като „лисващ търговец“ („missing trader fraud“). При нея се действа с верига от няколко фирми, извършващи фиктивни сделки. Една от тях акумулира данъчни задължения, а всички останали са успели да упражнят правото на ползване на данъчен кредит и да възстановят данъка. Така една стока се препродава няколко пъти през едни и същи фирми. Обикновено някои от тях са регистрирани в други държави от ЕС, където действа нулевата ставка на ДДС. Съответно фирмата длъжник не погасява задълженията си за ДДС, като обикновено впоследствие се прехвърля на социалнослабо или безимотно лице.

2. Кръгова измама. Известна е още като „каруселна измама“ („carousel fraud“). Схемата се извършва най-малко от трима доставчици, обикновено от различни държави, като се извършват множество трансгранични покупко-продажби на една и съща стока, която се облага с нулева ставка. На края на веригата стоката се облага с най-ниската за групата държави ставка по ДДС, но не се внася в бюджета. Така се затруднява проследяването на веригата от националните данъчни служби, като от друга страна се мултиплицира ефектът на „липсващия търговец“.

3. Фиктивен износ. При тази схема се осъществява износ на стоки само по документи. Обикновено това става със съучастието на митнически служител. При износа имаме нулеви данъчни ставки, а търговецът си възстановява данъчния кредит върху разходите и закупените стоки. По-късно стоките се реализират на вътрешния пазар без фактури. По-лека разновидност на схемата е, когато има реален износ на стоки, но с нерелно завишена стойност. Друг вариант е фиктивните сделки да стават в рамките на ЕС, т.е. имаме вътреобщностни доставки, които се облагат с нулева ставка, но реално това е само по документи, като отново стоката остава и се продава на вътрешния пазар без фактури и без да се плащат данъци. В същото време фирмата продавач си възстановява данъчен кредит върху разходите.

4. X-образна. Апогеят на използване на този тип измама беше във времето на прилагане на т.нар. „ДДС сметка“. Участват голям брой лица, включително и нерегистрирани по ЗДДС. При този режим имаше възможност да се ползва правото на данъчен кредит и да се възстанови ДДС, преди данъчните инспектори да са направили проверка и да са установили законосъобразността му. Организаторът на схемата ползва данъчен кредит, въпреки че по веригата има неизряден платец на данък. Средствата от ДДС сметката се пренасочват към контрагент, търгуващ с бързооборотни стоки, които след това се продават на дребно.

Описаните схеми за източване на ДДС са добре познати на контролните органи. Но криминалният контингент е изобретателен и постоянно прилага модифицирани комбинации от горните схеми или по-съвършени и труднопроследими такива. Например „нова мода“ е стоки да се изнасят в държави извън ЕС, най-често в Дубай или други арабски държави. По-късно те се реимпортират в държава – членка на ЕС, и се впускат по добре познатата верига.

В целия ЕС мерките за спиране на измамите с ДДС са приоритет. Но никъде не са изкоренени или намалени до минимум. В България трябва да се хвърлят усилия за изграждане на информационна система за анализ и оценка на риска, която да помогне за по-ефективна превенция и контрол при ревизиите по ЗДДС. Тя трябва да съдържа база данни с нарушенията на ЗДДС, да проследява зависимости между рискови субекти, да дава възможност за лесно проследяване на съответните доставки, вкл. и автоматично извес-

тяване на важни обстоятелства, свързани с начисляването и плащането на ДДС. Усилията на данъчните трябва да се подкрепят от разследващите органи и съда, като трите звена трябва да работят в синхрон.

В най-голяма степен това важи за представителите на счетоводния бранш, които, осъществявайки счетоводната отчетност и администрирането на данъка, най-лесно могат да забележат признаците на измами. Добра мярка в тази посока би била, ако НАП и съсловните счетоводни организации (Институтът на дипломираните експерт-счетоводители, Асоциацията на специализираните счетоводни предприятия, Съюзът на счетоводителите в България и др.) предприемат разяснителни кампании и семинари, за да могат счетоводните специалисти по-лесно да разпознават признаци на ДДС измами, както и какви най-адекватни действия да предприемат след това.

В заключение плащането на данъци е и конституционно прогласено задължение на всеки гражданин или организация в страната (чл. 60 от Конституцията). Поради това установяването на данъчните измами и укриването на данъци представляват сериозно предизвикателство за спазването на фундаменталните принципи на справедливостта и равнопоставеността в обществото. Справедливостта е основна предпоставка за това необходимите икономически реформи да бъдат социално и политически приемливи. Тежестта на данъчното облагане трябва да бъде разпределена равномерно, като се гарантира, че всички правни субекти допринасят за публичните финанси, като заплащат справедливо определения им дял, независимо дали са работници в промишлеността, многонационални дружества или богати физически лица със спестявания, вложени в офшорни зони. Постигането на справедливост и равнопоставеност означава също да се създадат по-добри и по-справедливи системи на данъчно облагане, което представлява сериозна задача пред всяко управление и пред обществото като цяло.

Литература

1. **Милър**, Робърт. Съвременен вътрешен одит – теория и практика. София: Аспро, 2007.
2. **Динев**, Д. Икономическите измами. I част. София: АПИИ, 2006.
3. **Динев**, Д. Икономическите измами. II част. София: АПИИ, 2012.